

Baski Imre

Folklór szövegből szótár. Kérdések és megoldások Kúnos Ignác tatár gyűjtésének közzététele kapcsán*

A Kőrösi Csoma Társaság felolvasó ülésein elhangzó előadások általában befejezett munkálatokról szólnak. Ez alkalommal azonban egy régóta folyamatban lévő kutatásról lesz szó, amelynek egyes szakaszai már eredményesen lezárultak, de az egész még nem fejeződött be. A szóban forgó vizsgálódások kezdetei az 1960-as évek elejéig, ám ha az anyaggyűjtést is azok részének tekintjük, akkor egészen az I. világháborúig, tehát több mint száz esztendőre nyúlnak vissza.

A „nagy háború” elején ugyanis az osztrák-magyar fogságba esett muszlim vallású orosz alattvalókat külön táborokban helyezték el. Az egyik ilyen láger, közel 8000 fő fogva tartott személlyel, az Esztergom melletti Kenyérmezőn helyezkedett el. Ennél sokkal nagyobb volt az, amely a csehországi Éger (ma Cheb) mellett állt, ahol a létszám a 30.000 főt is elérte. A kenyérmezei táborban főleg krími és kazáni tatárokat, az égeriben pedig Volga-vidéki kazáni és miser tatár, baskír, kumük, nogáj, türkmén és sok egyéb származású katonát tartottak fogva.

A két hadifogolytábor lakóival nagy számú potenciális nyelvi, nyelvjárási, néprajzi (folklór) adatközlő került a Monarchia tudósainak a látókörébe. Az osztrák zenetudós Robert Lach (1874–1958) mellett a magyar turkológus, Kúnos Ignác (1860–1945) is kihasználta a kínálkozó rendkívüli alkalmat. Az említett táborokat 1915 és 1918 között többször is felkereste, és az ott élő török (tatár) anyanyelvű hadifoglyok között alapos népköltési gyűjtéseket végzett.

Kúnos Ignác akkoriban már tekintélyes gyűjtői tapasztalattal bíró tudós volt, hiszen 1885 és 1890 között Törökországban végzett jelentős folklór- és nyelvjárásgyűjtéseket.¹ A táborokban végzett gyűjtés körülményeiről és a tábori életéről annak idején maga részletesen beszámolt az Akadémia különböző fórumain és a korabeli sajtóban.² Az Akadémia Keleti Gyűjteményében őrzött Kúnos-

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2019.2.97>

* A tanulmány a Kőrösi Csoma Társaság 2019. szeptember 24-i felolvasó ülésén elhangzottak szerkesztett és kibővített változata.

¹ Ignác Kúnos, *Türk halk edebiyatı*. Haz. Tuncer Gülensoy. İstanbul, 1978; Kúnos Ignác, *A török népköltés. Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai*. Ford. Tasnádi Edit. Budapest, 1999; vö. Szilárd Szilágyi, *Ignác Kúnos. Türk folklór arařtırmalarında bir öncü. Doktora tezi*. Ankara, 2007, 188. – Kúnos Ignác főbb műveit ld. https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%Banos_Ign%C3%A1c (2019. november 17.).

² Kúnos Ignác, *Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán fogolytáborokban végzett*

hagyatékra Németh Gyula hívta fel Kakuk Zsuzsa figyelmét, aki a gyűjteményt több közleményben is részletesen ismertette, majd megkezdte annak szisztematikus feldolgozását és közzétételét.³ A kazáni tatár meseszövegek gondozását és fordítását pályakezdő turkológus koromban rám bízta.

A „tatár foglyok” táborában lejegyzett szöveg Kúnos által utólag tisztázott változata 1317 A5-ös méretű papírlapból áll. Ezek jó részének keresztülhúzott hátoldalán korábbi, talán már megjelent munkáinak a szövege olvasható.⁴

A „tatár foglyok” táborában gyűjtött folklórananyag az alábbi csoportokba osztható:

1. Kazáni tatár népdalok. 212 A5-ös lapon 634 vers található magyar és oszmán-török fordítással ellátva.

2. Kazáni tatár népmesék. 231 A5-ös oldalon 13 népmese olvasható. A kazáni tatár meséknek nincs fordítása a hagyatékban.

3. Krími tatár dalok és találós kérdések. Közel 230 A5-ös lapon 136 türkű,⁵ 447 máni⁶ és magyar fordításuk található. A találós kérdések a dalokkal egy kötegben, azon belül pedig a III-as szám alatt helyezkednek el. A 167 krími tatár találós kérdés és magyar fordítása összesen 22 A5-ös lapot foglal el.

4. Krími tatár mesék. 689 számozott és 19 számozatlan félféves (A5-ös) lapon összesen 39 tatár mese és magyar fordítása olvasható.

5. Miser tatár szövegek szószedettel. A miser tatár gyűjtemény 231 négysoros dalt, 7 mesét és egy 17 kéziratoldalt kitöltő szószedetet tartalmaz.

Az immár több mint száz éve lejegyzett szövegek feldolgozásának az eredményeként az alábbi publikációk születtek:

tanulmányokról. *Budapesti Szemle* 165 (1916) 209–227 (különnyomat is); Uő, Tatárfoglyaink táborában. *Magyar Figyelő* 8 (1918) 140–153. E beszámolókat egészíti ki és pontosítja Seres István, Csora Batir. Egy nogáj hőseposz Kúnos Ignác gyűjtéseiben. In: *Függőkert. Orientalisztikai tanulmányok*. Szerk. Csirkés Ferenc–Csorba György–Sudár Balázs–Takács Zoltán Bálint. Budapest, 2003, 174–242; Uő, Újabb adatok Kúnos Ignácnak az I. világháborús hadifogolytáborokban folytatott turkológiai kutatásaihoz. In: *Az előkelő idegen. III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*. Szerk. Dobrovits Mihály. Dunaszerdahely, 2006, 153–154; ld. még Szilágyi Szilárd fentebb idézett, török nyelvű, elsődleges levéltári források felhasználásával készült értekezését.

³ Zsuzsa Kakuk, Poésie populaires tatars recueillies par I. Kúnos. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 16 (1963) 83–97; Uő, Ignác Kúnos' Nachlass in der Orientalischen Sammlung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. In: *Jubilee Volume of the Oriental Collection. 1951–1976*. Ed. by Éva Apor. Budapest, 1978, 115–126; oroszul: Uő, Tatarszkij material Ignaca Kunosa. *Szovetszkaja Tyurkologija* 3 (1987) 53–57.

⁴ A tudós 1945-ben bekövetkezett halála után hagyatékának nagy részét a család 1947–1948-ban a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta. A tatár népköltési gyűjtemény letisztázott kéziratát 1952-ben Kúnos özvegyétől vásárolta meg az Akadémia.

⁵ 7, 8 vagy 11 szótagú sorokból álló török népi vers-, illetve népdalféle, egymással tartalmi kapcsolatban álló *mani*-versek sorozata is lehet.

⁶ Általában szerelmi témájú, négysoros, hét szótagból álló török népdalféle, amelynek első, második és negyedik sora rímel.

1. Kakuk Zsuzsa (1976–1977), Kazáni tatár népdalok.⁷ 96 kazáni tatár négy-soros (tatárul *žir*) irodalmi igényű fordítása. Az 1980-ban megjelenő teljes dal-szövegkiadást megelőző publikáció, amelynek utolsó oldalán rövid tájékoztató olvasható a dalok forrásáról, a gyűjtőről és a gyűjtés körülményeiről.

2. Kakuk Zsuzsa (1980), *Kasantatarische Volkslieder*: (Kazáni tatár népdalok)⁸

3. Kakuk Zsuzsa–Baski Imre (1989), *Kasantatarische Volksmärchen*.

4. Kakuk Zsuzsa–Baski Imre (1999), *Kasantatarisches Wörterverzeichnis*.⁹ A kazáni tatár gyűjtemény (dalok és mesék) szóanyagát tartalmazza.

5. Kakuk Zsuzsa (1993), *Kırım Tatar şarkıları*.¹⁰

6. Kakuk Zsuzsa (1993), *Krími tatár találós kérdések*. Esztergom 1915.¹¹

7. Kakuk Zsuzsa (1994), *Krimtatarische Rätsel* (Esztergom 1915).¹² A krími tatár találós kérdések német nyelvű kiadása az *Acta Orientaliában*.

8. Kakuk, Zsuzsa (1996), *Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis*.¹³

9. Kakuk, Zsuzsa (2001), *Krimtatarische Soldatenlieder aus dem ersten Weltkrieg*.¹⁴

10. Seres István (2003), *Csora Batir: Egy nogáj hőseposz Kúnos Ignác gyűjtéseiben*.¹⁵ A krími tatár mesék között szereplő töredékes eposzváltozat széles összefüggésekben való feldolgozása.

11. Seres István (2010), *A Crimean Tatar Variant of the Čora Batir Epic*.¹⁶ A téma ismételt publikálása az *Acta Orientaliában*, angol nyelven.

12. Kakuk, Zsuzsa (2012), *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*.¹⁷ A kötet csupán a krími tatár dalok és találós kérdések szókincsét tartalmazza.

⁷ Kakuk Zsuzsa, Kazáni tatár népdalok. *Keletkutatás* 1976–1977, 205–215.

⁸ Zsuzsa Kakuk, *Kasantatarische Volkslieder. Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos*. (Oriental Studies, 4.) Budapest, 1980; törökre fordította és 2013-ban megjelentette Mustafa Sinan Kaçalın: Ignac Kunos, *Kazan Tatar manileri*. Yay. Zsuzsa Kakuk. Çev. Mustafa S. Kaçalın. Ankara, 2013.

⁹ *Kasantatarisches Wörterverzeichnis. Aufgrund der Sammlung Ignác Kúnos*. Hrsg. von Zsuzsa Kakuk–Imre Baski. (Türk Dil Kurumu yayınları, 698.) Ankara, 1999.

¹⁰ *Kırım Tatar şarkıları*. Yay. Zsuzsa Kakuk. (Türk Dil Kurumu yayınları, 564.) Ankara, 1993, VI.

¹¹ Kakuk Zsuzsa, Krími tatár találós kérdések. Esztergom 1915. *Keletkutatás* 1993. ősz, 116–130.

¹² Zsuzsa Kakuk, Krimtatarische Rätsel (Esztergom 1915). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 47 (1994) 143–172.

¹³ Kakuk Zsuzsa, *Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis*. Hrsg. von Zsuzsa Kakuk. (Studia Uralo-Altaica, 38.) Szeged, 1996.

¹⁴ Zsuzsa Kakuk, Krimtatarische Soldatenlieder aus dem ersten Weltkrieg. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54 (2001) 509–517.

¹⁵ Seres, Csora Batir.

¹⁶ István Seres, A Crimean Tatar Variant of the Čora Batir Epic. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 63 (2010) 167–178.

¹⁷ Zsuzsa Kakuk, *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*. Hrsg. von Zsuzsa Kakuk. (Studia

Megjegyzések az egyes szövegkiadásokkal kapcsolatban

Az alábbi bekezdésekben számba vesszük az egyes kiadásokat abból a szempontból, hogy a szöveg gondozói hogyan viszonyultak a forrás írásrendszeréhez, megváltoztatták-e, ha igen, milyen mértékben. Vizsgáljuk továbbá azt is, hogy a kiadók hogyan viszonyultak a forráshoz, milyen mértékű változtatást tartottak elfogadhatónak, és azt hogyan valósították meg: például jelölték-e a publikált szövegben az eltérést, és arra hogyan utaltak, biztosították-e a kiadott szövegnek a forrással való egybevetethetőségét.

Kakuk Zsuzsa (1980), *Kasantatarische Volkslieder*

A Kúnos-hagyaték közzétételének első komoly lépése. A gyűjtés körülményeinek és magának a hagyatéknek a bemutatása után Kakuk Zsuzsa rátér a dalgyűjtemény konkrét leírására és a dalszövegek nyelvészeti jellemzésére. A dalok nyilvánvalóan több adatközlőtől származnak, és több dialektus jegyeit viselik magukon.¹⁸ Kúnos felületes (elnagyolt, pontatlan) lejegyzési gyakorlatának a következménye az egész szövegen, sőt az egész hagyatékon jól látható.¹⁹ Az anyag mindenkori közzétevői ennek a defektusnak a lehetőség szerinti megszüntetésére törekedtek. Ki kellett küszöbölniük a nyilvánvaló hangjelölési következetlenségeket, és korrigálniuk kellett a hangrendi illeszkedés (a magánhangzó harmónia) megsértésének hangtani szempontból *nem indokolható* eseteit. Példaként említhetjük a *g* és *γ*, *h* és *χ*, *e* és *i*, *e* és *é* felcserélését fonetikailag nem indokolt esetekben. Néhány elírástól eltekintve a veláris *n* hang (*ñ*) jelölése megfelelő, illetve nyelvjárási szempontból megalapozott lehet.

A kazáni tatár dalok és mesék kiadásában a kiadók teljes egészében, elvben és gyakorlatban is megtartották Kúnos írásrendszerét. A hagyaték azóta publikált részeivel összevetve a kazáni tatár dalok kiadása már-már mintaszerűnek tekinthető. A dalszövegek kiadásra való előkészítését Kakuk Zsuzsa végezte. A kötet előszavában egyebek mellett megállapítja, hogy az a hangjelölési rendszer, amelyet Kúnos a tatár szövegek lejegyzésére használt, elnagyolt, sőt néhol hibás is, de azért általában véve használható.²⁰ Ebből kiindulva leszögezi, hogy az aktuális kiadásban csak a nyilvánvaló íráshibákat fogja korrigálni, amit

Uralo-Altaiica, 50.) Szeged, 2012.

¹⁸ Kúnos már törökországi gyűjtései során sem jegyezte fel az adatközlők nevét és egyéb adatait (vö. Szilágyi, *i. m.*, 162.).

¹⁹ Kakuk, *Kasantatarische Volkslieder*, 6.

²⁰ A Kúnos Ignác által alkalmazott átírási rendszer legtöbb elemét a századforduló idején általánosan használták a turkológiában és a finnugrisztikában. Heikki Paasonennél fordulnak elő többek között a *χ*, *j*, *š* és *ž* betűk. Wilhelm Pröhle munkáiban látható *ï*, *č*, *ž*, *γ*, *χ*, *j*, *š* stb. Németh Gyula kumük és balkár szójegyzékében szintén alkalmazta az *ï*, *č*, *ž*, *γ*, *χ*, *j* és *š* jeleket. A veláris *i*-t Németh viszonylag korán kezdte el pont nélküli *i*-vel (*ι*) jelölni, s ebben követte őt Kúnos. Kortársaival ellentétben Kúnos nem használta átírásaiban a *q*, *η*, *w*, *y* és *ä* betűket.

helyeslünk is, egyébként pedig érintetlenül hagyja Kúnos eredeti „ortográfiáját”.²¹ Az előszó következő bekezdéseiben a kúnosi átírási rendszer sarkalatos pontjainak rövid és korrekt leírása következik.

A forrásszövegen végrehajtott kiadói változtatásokat, illetve az egyes szöveg helyekhez fűzött magyarázó jegyzeteket vagy szótári adatokat a kötet végén, az „Anmerkungen” című részben találjuk a szóban forgó dal egyedi sorszáma mellett.

A négysoros dalok első soruk első betűje alapján ábécérendbe szedve kerültek a kötetbe, miközben minden dal kapott egy sorszámot. A kéziratban azonban a dalok feltehetően a gyűjtés vagy a tisztázás sorrendjében helyezkednek el. Egy-egy számozott lapon 3 dal (felülről nézve: „a”, „b” és „c” jelű) található magyar és török fordításukkal egyetemben. A kötet végén szerepel minden egyes dal sorszáma, a kézirat oldalszáma és a dal pozíciójának megfelelő betűjel. Konkrét példával szemléltetve a forrásmegjelölésnek ezt a módját a jegyzetekben lévő „235. (24b)” azonosító azt jelenti, hogy a 235. (sor)számú dal Kúnos kéziratának a 24. oldalán a középső pozíciót foglalja el. Ily módon minden egyes dal könnyen megtalálható az eredeti forrásban. A kötet fényképes illusztrációval és néhány facsimilével zárul.

Kakuk Zsuzsa–Baski Imre (1989), *Kasantatarische Volksmärchen*

A kötet alig egyoldalas előszavában a kilenc évvel korábban megjelent dalkiadás hangjelölési rendszerére történik utalás. A szövegközlés alapelvei lényegében megegyeznek az említett kötetben alkalmazott szempontokkal. Az eredeti szövegből valamilyen okból kimaradt szavakat szögletes zárójelben pótoltuk, ha a mondat értelmezéséhez szükségesek voltak. A kötet végén lévő „Anmerkungen” című fejezet tartalmazza azokat a kéziratban előforduló szavakat, amelyek a kötetben megváltoztatott (korrigált) formában szerepelnek. A szöveg eredeti tagolását általában meghagytuk, csupán a hosszú, tagolatlan szövegrészeket tördeltük rövidebb bekezdésekre a könnyebb áttekinthetőség érdekében. Mind a tatár szövegben, mind pedig a fordításban szögletes zárójelben tüntettük fel a kézirat oldalszámát, így adott esetben a kérdéses szövegrész a forrásban könnyen megtalálható.

Kakuk Zsuzsa (1993), *Kırım Tatar şarkıları*

A krími tatár gyűjteményből elsőként a dalok jelentek meg Kakuk Zsuzsa kiadásában. Sajnos, ennek a kötetnek is nagyon lakonikusra sikerült az előszava. A dalok nyelvészeti jellemzésével mindössze egy nyúlfarknyi bekezdés foglalkozik. A gyűjtemény eredeti írásrendszerével és a török kiadásban alkalmazott török alapú átírással még annyi sem. Az olvasónak be kell érnie egy egymondatos kijelentéssel, amely magyarul így hangzik: „A krími tatár dalok e kiadásában

²¹ Kakuk, *Kasantatarische Volkslieder*, 6.

a Kúnos kéziratában használt transzkripció helyett a török ábécét részesítettük előnyben [= választottuk! B.I.]”²²

Sok félreértést el lehetett volna kerülni a két átírási rendszer egymással való megfeleltetésének a részletes ismertetésével (ld. 1. táblázat első két oszlopa). Így például Zühal Yüksel, a kötet török bírálója Kúnos átírási rendszerének az ismeretében esetleg kevésbé gondolt volna az arab íráskép hatására Kúnos átírásában, vagy éppenséggel a krími tatár szöveget „romboló” kazáni tatár nyelvi hatásra. Szerinte ugyanis az egész kötetben alapvetően az isztambuli törökhöz nagyon közeli nyelvjárásban előadott (elmondott) tatár dalok a „jelentős átírási hibák miatt” felismerhetetlenné váltak.²³

Az átírási rendszert bemutató táblázatra már csak azért is szükség lett volna, mert a kötetben használt mai török ábécé tartalmaz olyan – a nyelvészetben használatos – speciális betűket (például *η, ħ*), amelyek a laikus török olvasó számára értelmezhetetlenek. Egyes betűk (például *ı, ö, ü, ğ, v*) esetében szükséges lett volna jelezni, hogy azoknak más hangértéket tulajdonítunk, mint ami a mai törökben megszokott. Ezt a célt szolgálná például egy átírási táblázat szöveges magyarázattal, példákkal, és esetleg IPA (APhI) megfelelésekkel egyértelműsítve az adott betű hangértékét.

Ms.	Dalok (1993)	Találós kérdések 1993/1994)	Szószedet (2012)	Csora Batır 2003/2010)	Mesék
a, ā	a, â	a, ā	a, ā	a	a
b	b	b	b	b	b
ž	c	dž / ž	ǰ	ǰ	ž
č	ç	č	č	č	č
d	d	d	d	d	d
e	e	e	e	e	e
f	f	f	f	f	f
g	g	g	g	g	g
γ	ğ	γ	γ	γ	γ
h	h	h	h	h	h
χ	ħ	χ	χ	χ	χ
ı	ı	ï	ı	ı	ı
i	i	i	i	i	i
j	y	y	y	j	j

²² Kakuk, Kırım Tatar şarkıları, VI.

²³ Yüksel Zühal, Kitabiyat. I. Kúnos’un derlemesinden yayımlayan: Zsuzsa Kakuk; *Kırım Tatar şarkıları*, Ankara, TDK, 1993. *Emel* 200 (1994) 18–19.

k	k	k	k	k	k
k	k	q	q	k	k
l	l	l	l	l	l
m	m	m	m	m	m
n	n	n	n	n	n
ñ	ŋ	ŋ	ŋ	ñ	ñ
o	o	o	o	o	o
ó (ö)	ö	ö	ö	o	ó (ö)
p	p	p	p	p	p
r	r	r	r	r	r
s	s	s	s	s	s
š	ş	š	š	š	š
t	t	t	t	t	t
u	u, v	u, v	u	u	u
ű (ü)	ü	ü	ü	ұ	ű, (ü)
v	v	v	v	v	v
z	z	z	z	z	z

1. táblázat Az egyes krími tatár szövegkiadásokban alkalmazott átírások

Kakuk Zsuzsa (1993, 1994), *Krími tatár találós kérdések; Krimtatarische Rätsel*
A krími találós kérdéseket Kakuk Zsuzsa egy magyar és egy német nyelvű tanulmányban jelentette meg. A közzététellel kapcsolatban a fenti kritikai megjegyzések érvényesek. Egyetértünk Kakuk Zsuzsa megállapításával, miszerint „bár Kúnos lejegyzésének körülményei és módjai nem felelnek meg a szigorú filológiai követelményeknek, nyelvtörténetileg nem egészen érdektelenek, sőt bizonyos szempontból értékes archaikus nyelvi adatokat szolgáltatnak, s ennek – a régebbi krími tatár nyelv igen hiányos ismeretében – nagy jelentősége van.”²⁴ Sajnálattal kell megállapítanunk azonban, hogy Kakuk Zsuzsa jó szándékú „simításai” az említett archaikus vonások jó részét elfedik az általa kiadott szövegekben.

Kakuk, Zsuzsa (1996), *Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis*
Ezen a helyen nem szólunk a 17 oldalas szószedet 1982-es kiadásáról, sem pedig az alább tárgyalandó miser szövegkiadás végén található terjedelmes szószedetről, amely a szövegek szókincsén túl magában foglalja az említett, külön gyűjtésből származó szószedet anyagát is. A szószedetek problematikájával alább, külön bekezdésben kívánunk foglalkozni.

²⁴ Kakuk, Krími tatár találós kérdések, 130.

A kötetbe belelapozva óhatatlanul az a benyomásunk támad, hogy a benne közreadott szövegek csupán a szakmabelieknek készültek. A szokásos kétoldalas bevezető nyelvészeti része azt taglalja, hogy bizonyos szókezdő mássalhangzók (például *y, č, ž*) az egyes miser tatár dialektusokban milyen mássalhangzókka váltakoznak. Nincs szó az alkalmazott átírási rendszerről és annak Kúnos hangjelölési rendszeréhez való viszonyáról, megfeleléséről. A négysoros dalokat Kakuk Zsuzsa itt is, mint egyéb hasonló esetekben, az első sor első betűjének megfelelő ábécérendben közli, tehát a kéziratos forrásszöveg és a kiadott szöveg adott pontja között nincs kapcsolat. Ugyanez a helyzet a meseszövegek esetében is. Ez a szövegközlési mód éppen a szakértő olvasót fosztja meg az adatellenőrzés-visszakeresés lehetőségétől.

S bár nyilvánvaló a kúnosi hangjelölési rendszertől való eltérés, csak éppen annak mértéke és jellege nem állapítható meg az adott kötet előszavából. Azonban az önálló miser szöszedet 1982-es kiadásának előszavában Kakuk Zsuzsa megemlíti, hogy Kúnos felületes hangjelölését bizonyos mértékig pontosította.²⁵

A négysoros dalokat az „Anmerkungen” című fejezet követi, amelyben néhány „Recte” jelzés után álló korrigált miser adat áll, mutatván azt a dicséretes elképzelést, amely szerint a szöveg gondozója meghagyja a javítandó szóalakot, de jegyzetben közli a (szerinte) helyes változatot. A 273 dalra ez esetben csupán 5 ilyen korrekció esett, a mesékre meg egy sem. A forrás alaposabb ismerete nélkül ezt a tényt nem kommentáljuk.

A meseszövegek és német fordításuk azonos oldalon találhatóak. A lap felső részén olvasható a tatár szöveg, a lap arányos alsó részét pedig a német fordítás tölti ki. A párhuzamosan egymás alatt-fölött elhelyezkedő szövegekben való tájékozódást a két szövegben azonos helyen lévő bekezdések segítik. Sajnálatos módon kellett megállapítanunk, hogy a tatár szövegben semmilyen jelzés sem utal a kéziratos forrás oldalaira, így egy-egy szó, idióma, nyelvjárási jelenség stb. visszakeresése, vagy kétes adat ellenőrzése igen hosszadalmas lenne.

Kakuk, Zsuzsa (2001), *Krimtatarische Soldatenlieder aus dem ersten Weltkrieg* Tematikus válogatás az 1993-ban megjelent és fentebb már ismertett Kırım Tatar şarkıları című kötetből. A krími tatár dalok megértéséhez szükséges török nyelvismerettel nem rendelkező olvasót német fordítás segíti ki, ám egy igen szűkszavú bevezetésen kívül egyéb segítségre nem számíthat. Az alapjában véve a modern török ábécére átírt tatár dalrészletek – sajnos – nagyon sok másolási hibával jelentek meg.

Seres István (2003), *Csora Batir: Egy nogáj hőseposz Kúnos Ignác gyűjtésében;*

²⁵ Zsuzsa Kakuk, Ein mischärtatarisches Wörterverzeichnis, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 36 (1982) 243.

Seres István (2010), *A Crimean Tatar Variant of the Čora Batir Epic*
 Időrendben Seres István két szövegkiadása következik, aki 2003-ban magyar, majd 2010-ben angol nyelvű tanulmányában közölte a mesegyűjteményben lévő *Csora Batir* hőseposz teljes szövegét. Seres szövegkiadói koncepciója nagy vonalakban a következőkben írható le. Igyekszik megtartani Kúnos átírási rendszerét, azonban ez nem sikerül maradéktalanul. A 2003-as szövegközlés során megtartja a pont nélküli „ı”-t a veláris *i*-hang és a különböző redukáltak jelölésére. A palatális labiálisok (*ó*, *ű*) közül a felső nyelvallásút – talán technikai okból – „ü” betűvel, a sokkal ritkábban előforduló középső nyelvallásút pedig egyszerűen „o”-val jelölte. A *dzs* affrikáta jele Kúnosnál a korábban használt „ž”. Seres István ezt a mai turkológiában és mongolisztikában megszokott „j”-vel helyettesítette. Egyéb részleteiben megtartotta Kúnos átírását.

A krími tatár gyűjtemény eddig megjelent szövegkiadásainak tanulságai

A forrásszöveg kezelésének tipikus módszerei

I. típus: Az első csoportba azok az esetek tartoznak, amelyekben a szöveg kiadója az archaikus, és/vagy nyelvjárási változatokat a standard nyelvi normához igazítja. Például: „*baŕče*” → *baŕče* 'kert'; „*bakčada*” → *baŕčede* 'kertben'; de arra is van példa, hogy meghagyja az eredeti alakot “*Bakčalarda*” – *Bakčalarda*[!] 'kertekben'; „*Bahča*” – *Baŕča* 'kert'; „*bahčam*” – *baŕčam* 'kertem'; „*baŕča*” – *baŕča* 'kert' „*Baŕčaŕilar*” – *baŕčačilar* 'kertészek' stb.

A szószedetben a *baŕča* változat lett az alapszóciikk címszava, jóllehet megszűnt ez a leggyakoribb alakváltozat, hanem a *bahča*, 43 előfordulással, azt követi a „*bakča*”, amely 20-szor szerepel a krími tatár anyagban. Tehát jobban megfelelne a szöveg jellegének az elsődleges *bahča* címszó, amelyre a *baŕče* ~ *baŕča* ~ *bakča* stb. utaló címszavak mutathatnának.

Többször tapasztalható a forrásalak egyes magánhangzóinak a megváltoztatása is: „*kuzu*” → *kuzı* 'bárány'; „*mojnuzu*” → *mojnuzı* 'szarva'; „*julduzu*” → *yulduzı* 'csillaga'; „*büjük*” → *büyük* 'nagy'.

Idetartozhat a kézirat bizonyos morfológiai helyzetben levő, „n” betűvel jelölt hangjainak a következetes jelölése „ŋ” betűvel, amely a veláris nazális *ng* hang átírására szolgál. Az *n* ~ *ŋ* váltakozásnak azonban nyelvjárási oka is lehet, sőt egyedi (adatközlői) eltérő kiejtési sajátosságra is gondolhatunk. Kakuk Zsuzsa minden esetben a standard (vagyis a nyelvtanilag szabályos) változatot részesítette előnyben, amivel a szöveg bizonyos fokú normalizálását, illetve standardizálását hajtotta végre.

A hibáknak ebbe a körébe tartozik a kézirat *tiñej* (Találós kérdések, 128.) 'hallgat' jelentésű adatának a „javítása” *tiñleje*, holott a mesékben többször elő-

fordulnak „l” nélküli adatok is, tehát ezúttal inkább alakváltozatokról, mintsem hibás és javítandó szóalakokról beszélhetünk.²⁶

A „g” ~ „γ” betűk váltakozó, olykor a hangrendi illeszkedés szabályainak ellentmondó használata viszonylag következetes. Palatális hangrendű szavakban a *g* hangot „g” betű jelöli, veláris hangrendűekben pedig „γ”. Ettől való eltérés csak az idegen eredetű szavak esetén tapasztalható. Az eddigi kiadásokban megfigyelhető a hangrendi illeszkedés fenntartására való törekvés. Alább a korrekció néhány példáját mutatjuk be: [eredeti alak] → [*a kiadásban szereplő alakja*] [’jelentése’]; *üyizimiz* → *ügizimiz* ’ökrünk’;²⁷ *Eñri-büçri* → *Eñri-büçri* ’girbe-görbe’;²⁸ *Lemseye* → *Lemseye* ’németnek, osztráknak’;²⁹ *düyer* → *düger* ’ver’.³⁰

A *h* (*h*) zöngétlen laringális gégeréshang csak idegen (arab, perzsa stb.) eredetű szavakban jelenik meg. A *χ* (*h*) zöngétlen veláris réshang szintén főleg arab–perzsa jövevényszavakban fordul elő, egyes nyelvjárásokban azonban a veláris *k* (*q*) mássalhangzó helyén veláris *χ* (*h*) hangot találunk.

Bizonyos szavak esetében *χ* (*h*) ~ *h* váltakozást tapasztalunk. Közéjük tartozik a *haber* ~ *χabar* ’hír’, *halk* ~ *χalk* ’nép’, *hasta* ~ *χasta* ’beteg’, *hajir* ~ *χajir* ’jó(lét), egészség’, *hoş* ~ *χoş* ’kellemes, vidám’ stb. A forrásszöveg egyes váltakozásait azonban Kakuk Zsuzsa nem vette át a dalkiadás szövegébe, hanem a váltakozó alakok egyikét standardnak tekintve, a másikat hozzáigazította, például *χanım* → *hanım*³¹ ’asszony, feleség’, *oχ* → *oh* ’ó, oh (indulatszó)’,³² *sabaχ* → *sabah* ’reggel’, *bahčasına* → *bağčasına* (= *bağčasına*) ’kertjébe’,³³ *bağče* → *bağče* (= *bağče*) ’kert’,³⁴ *bakčada* → *bağčede*(!) (= *bağčede*) ’kertben’³⁵ stb.

II. típus: A szöveg gondozója a feldolgozandó szövegben nem ismeri fel az elírásokat, a gyűjtő félrehallásait, illetve egyéb tévesztéseit, és azokat valós adatokként benne hagyja a szövegben, s a fordítást is következetesen a hibás szövegrészhez idomítja, amiből csakis hibás értelmezés, olykor nagyobb félrefordítás keletkezhet. Ezt példázzák az alábbi esetek.

1. A kéziratban ez áll:

²⁶ Ennek megfelelően korrigálandó a szöszedet is. A *tiñle-* címszó alá fel kell venni a *tiñle-* alakváltozatot, az utalók közé pedig a „*tiñle-* s. *tiñle-*” utalást (vö. Kakuk, *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*, 143.).

²⁷ Kakuk, *Krimtatarische Rätsel*, 170.

²⁸ Uo.

²⁹ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 97.

³⁰ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 157.

³¹ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 126–127. Az idézett helyen lévő dal szövegében kétszer tévesen a *canım* ’lelkem’ szó szerepel a kézirat *χanım* – az adott kiadásban várható *hanım* – szava helyett.

³² Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 183–184.

³³ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 23.

³⁴ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 22.

³⁵ Uo.

Ms.: Kúnos fordítása:
 ”Pilau jedim tabaxtan „Piláfot ettem tálból
 Raki ičtim kabaxtan” Rákít ittam korcsmából[!]”

Helyes a fordítás, amihez annyit kell tudnunk, hogy a *kabaχ* ’kocsma’ szó az azonos jelentésű orosz *kabak* krími tatár nyelvjárási alakja. A mesékben kétszer előfordul maga a *kabak* változat is.

Kakuk Zsuzsa az ominózus sorokat így közli: Török fordítása:
Pilau yedim tabaxtan Piláv yedim tabaktan
raki ičtim kabuhtan[!] Rakı içtim kabuktan[!]³⁶
 (=rakıt ittam héjból[!])

Azontúl, hogy a kéziratban tisztán olvasható a *kabaχtan* szó, a *kabuhtan* alak sehogy sem illik az egymásra rímelő *tabaxtan* – *kabaχtan* – *sabahtan* sorába.
 2. A talalós kérdések egyikének a félreértése:

Ms.: „Fukara tašlij bajžıya – sümrük.”

Kúnos fordítása: „A szegény ott hagyja a gazdagot” – [a megfejtést nem adja meg].

K. Zs. közlése: *Fukara tašlij bayčiya – Sümük.*

Der Arme wirft es ins Weingärtchen[!] – Rotz.³⁷

Kakuk Zsuzsa az idézett helyen analógiaként közli a következő török talalós kérdést: *Fakirler yere atar / zenginler cebine kor = Sümük.* (A szegények a földre dobják / a gazdagok a zsebükbe teszik = Takony.). Aztán mégis a „Weingärtchen” (’szőlőskertecske’) jelentésre következtet Kúnos *bajžıya* adatából, amely nem más, mint két – már-már egybeírt – különálló szó a *baj* ’úr, gazdag’ főnév és a hibásan leírt (lemásolt) jelen idejű **žıya* igealak, amelynek korrekt alakja: *žıya* ~ *žija* ’(össze)gyűjt(i)’. A *žıy-* ’gyűjt’ ige öt mese szövegében is előfordul. A *tašlij* ige ezzel ellenkező ’elhagy, eldob’ jelentése alapján a talalós kérdés helyesen: *Fukara tašlij bay žıya.* ’A szegény eldobja, a gazdag (be)gyűjti (elteszi)’. Sajnálatos, hogy a *bayčiya* szerencsétlen olvasat a szöszedetben címszóként is megjelenik. A gyűjtemény szövegében sehol sem szereplő utaló címszó egy szintén nem létező címszóra utal. Így: [bayčiq] s. **bayčiq**, ahol a következő értelmezést találjuk: „(Dim. zu *baχča*) Weingärtchen...”³⁸

III. típus: A szövegkiadó a számára ismeretlen szót helytelenül olvassa ki, és/vagy egy általa ismert hasonló szóval (vagy homonimával) helyettesíti, és annak megfelelően értelmezi a szövegrészt, aminek az eredménye csakis értelmetlen vagy hibás fordítás lehet. Példáink:

1. Ms.: „Ornoñ julı otajmaz „Az udvar[!] útja...
 otajsa-da mal tojmaz [?]?... va... nem

³⁶ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 69.

³⁷ Kakuk, *Krıntatarische Rätsel*, 156 (Nr. 50).

³⁸ Kakuk, *Krıntatarisches Wörterverzeichnis*, 35, 38.

Aylama totaj aylama ne sírj húgom, ne sírj
Sarılmaktan žan toymaz.” öleléssel a lélek nem lakik jól.”

K. Zs.: Török fordítása:
Ornoñ julı otaymaz Or'un yolu aşılmaz
otaysa da mal toymaz Aşılrsa da mal doymaz
ağlama totaj ağlama Ağlama ablam ağlama
Sarılmaktan can toymaz Sarılmaktan can doymaz

A félreértést az *otay-* 'füvel benő' igének az *öt-* ~ *öt-* 'átmegy, elhalad vmi mellett, vhol' jelentésű igével való téves azonosítása okozta. Ennek „eredménye” sajnos a szöszedetbe is bekerült: ”**üt-, öt-, ot-**[!] ‘durchgehen, durchkommen, durchdringen, vergehen (Zeit)’; ...*Ornoñ julı otaymaz* der Weg von Or ist nicht begehbar”.³⁹ A megfelelő igealak jelentését figyelembe véve a helyes fordítás ez:

„Or⁴⁰ útján fű nem nő
Ha nőne sem lakna jól vele a jószág
Ne sírj, nővérem, ne sírj
Öleléssel a lélek soha sem tud betelni.”

2. E példánkat ismét a találós kérdések közül vettük.

Ms.: „*Isarya sıyırzık žauyan – žapma.*”

Kúnos fordítása: „Falra egy madár hullott – vakolat.”⁴¹

K. Zs.: *İsarğa sıyırzıq žauyan – žapma.*

K. Zs. fordítása: „Auf die Burgmauer fielen Stare – Verputz.”⁴² (= A várfalra seregélyek hulltak – Vakolat.)

Az *İsar(ya)* alakra való változtatás indokolatlan, mivel a találós kérdések között máshol is *isar* fordul elő. A krími tatárban az *isar* jelentése '(kő) kerítés', szemben az oszmán-török *hisarral*, amely 'vár'-at, 'erőd'-öt, s abból elvonatkoztatva 'várfal'-at, 'kőkerítés'-t jelent. A „seregély” és a „vakolat” sem kapcsolható össze addig, amíg nem ismerjük az oszmán-török *yapma*, illetve a dobudzsai tatár *capma* szavak speciális jelentését és az alapjául szolgáló nem kevésbé speciális fűtőanyag-kezelési eljárást. A trágya-, illetve tőzeglápotok (törökül *yapma* ~ *capma* ~ *žapma*) ugyanis a kőkerítésre tapasztották (ragasztották) fel, hogy ott jól kiszáradjanak a napon. Ezek a kisebb-nagyobb lapok messziről valóban úgy nézhetek ki, mint a kerítést ellepő seregélyek. A fentiekben elmondottnak megfelelően kell módosítani, illetve javítani a szöszedet adatait is.⁴³

³⁹ Kakuk, *Krimitatarisches Wörterverzeichnis*, 157.

⁴⁰ Perekop város tatár neve.

⁴¹ Kakuk 1993-as fordítása nem sokban tér el Kúnosétól: „Várfalra seregély szállt – Vakolat.” Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 122.

⁴² Kakuk, *Krimitatarische Rätsel*, 158.

⁴³ Vö. *žapma* (Kakuk, *Krimitatarisches Wörterverzeichnis*, 56.), *isar* (Kakuk, *Krimitatarisches Wörterverzeichnis*, 79.).

3. Példa arra, amikor egyetlen betűtévesztés teljesen félrevezeti a szöveg kiadóját.

Ms.:	Kúnos fordításában:
„Šamalaži Anterge	[...]
Šal ne kerek	a sál minnek kell
Nišanlısı güzelge	Szép jegyesének
Mal-da ne kerek.”	Vagyon minnek kell. ⁴⁴

K. Zs.:	Török fordítás:	Magyarul:
<i>Şamatacı Anterge</i>	Şamatacı Anter'e[!]	Lármás Anternak[!]
<i>şal ne kerek</i>	Şal ne kerek	Sál minnek kell
<i>nişanlısı güzelge</i>	Nişanlısı güzele	Akinek szép a jegyese
<i>mal da ne kerek</i>	Mal da ne kerek ⁴⁵	Vagyon is minnek kell

A fenti versrészlet *Šamalaži* szavában lévő „l” betű „t”-nek való olvasása teljesen félrevezette a szöveg kiadóját, aki jobb híján egy Anter nevű személyt képzelt bele a történetbe, akiről csak annyit lehetett tudni, hogy „*Şamatacı* tulajdonságú”, ami lehet foglalkozás, valamilyen szokás, vagy egyéb megkülönböztető jellegzetesség. A forrásban az *anter* szó első betűje a többinél nagyobb, ezért vetődhetett fel, hogy személynév, de nem az, hanem köznévi, amely a krími és a dobrudzsai tatárban is megvan, és hosszú, egyrészes női ruhát jelent. Ha az ominózus szóban „l”-nek olvassuk az „l” betűt, ami egyébként a kézirat egy másik helyén még egyértelműbben látszik,⁴⁶ akkor a *šamalaži* szót kapjuk.

Saim Osman Karahan kiváló dobrudzsai krími tatár szótárát fellapozva ott a *şam-alaca* címszót találjuk,⁴⁷ ennek modern török megfelelője *Şam alacası*. Tehát egy bizonyos szövegről van szó, amelynek szakszerű magyar értelmezését a Terebess Ázsia Lexikonban találjuk meg: damaszt; mintás szövésű kelme; nevét attól a finom, mintás anyagtól örökölte, amelyet Damaszkuszban szöttek a középkorban.⁴⁸ Az elmondottak alapján a fentebb idézett dalrészlet első sora a török kiadásban a következőképpen javítandó:

Şam-alacı anterge Şam alacası anteriye Damasztzövet ruhához

⁴⁴ Ms. 137 (52. sz. dal.).

⁴⁵ Kakuk, Kırım Tatar şarkıları, 136 (52).

⁴⁶ A kéziratban közvetlenül egymás mellett álló *Šamalaži* és *Anterge* szavak „l” és „t” betűi lényegesen különböznek. A környező szavak megfelelő betűivel összehasonlítva őket az eltérés egyértelművé válik. A kézirat egy másik – be nem számozott – lapján szerepel ugyanaz a szöveg, amelyben a kérdéses szóban kétséget kizáróan „l” betű szerepel. Feltehetőleg Kúnos néhány oldalt kétszer tisztázott le, s amikor azt észrevette, a felesleges példányok szövegét egy-egy határozott X-szel áthúzta, de azokat a példányokat is a tisztázati példányok között hagyta. Kakuk Zsuzsa ezeket az oldalakat feltehetőleg nem használta, pedig sok esetben olyan alakváltozatokat, árulkodó elírásokat tartalmaznak, amelyek segítenek egy-egy kérdéses szó eredeti (helyes) alakjának a tisztázásában.

⁴⁷ Saim Osman Karahan, *Dobruca Kırım tatar ağzı sözlüğü*. III. Ö-Z. Köstence, 2011, 206.

⁴⁸ <https://terebess.hu/keletkultinfo/lexikon/damaszt.html>.

Ennek megfelelően törlendő a szószedetből az *Anter* személynév és a *šamatajï* 'Schreier; Ausrufer' (kiabáló, lármázó; kikiáltó) köznévi is.⁴⁹

IV. típus: A kiadó teljesen félreolvassa, félreérti, és félre is fordítja a szöveget. Ennek eredményeként jelent meg például a török kiadásban a következő versszak, amelyeknek – a fentiekhez hasonlóan – közöljük a kéziratban (Ms.) olvasható eredeti változatát, majd a kiadó (K. Zs.) interpretációját, annak török fordítását, végül pedig saját megjegyzéseinket.

Ms.:	[Kúnos nem fordítja]	
Čočamaj-torğaj balajım		
Čoňtajıñıa ⁵⁰ konajım		
Čoňtajıñdan bermeseñ		
Çoħçıp çoħçıp alajım ⁵¹		
K. Zs.:	Török fordítása:	Magyarul:
Çoħçay[!] torğay bolajım[!]	Çik çik turğay olayım	Csip-csip veréb leszek
Çon tayına[!] konayım	Altı aylık tayına konayım	Hathónapos csikódra[?] szállók
Çon tayından[!] bermesen	Altı aylık tayından vermezszen	Ha hathónapos csikódból[?] nem adsz
Çoħçıp çoħçıp alajım	Çoħçayıp çoħçayıp alayım ⁵²	Akkor felcsipegetem[?]

Ha a török fordítás ellenőrzése céljából fellapozzuk Kakuk Zsuzsa szószedetét, abban éppen a kulcsszavakat nem találjuk meg. Nincs benne a *çon* (*čon*), a *çoħçıp* igenévből kikövetkeztethető *çoħçı-* (*čoħçı-*) ige-tő, de szerepel a *çoħça-* (*čoħça-*), amely viszont a forrásszövegből hiányzik. A *čoħça-* címszó alatt viszont ott találjuk a forrásból már ismert *čoħçıp čoħçıp al-* összetett ige-t 'picken, felcsipked, felszed' jelentéssel, csak éppen arra nem kapunk magyarázatot, hogy hogyan kapcsolódik a nevezett címszóhoz. Éppenséggel a „hathónapos csikó” is bajosan illeszthető bele a „csipegetős” történetbe.

Kíséreljük meg a fordítást a forrásszöveg alapján:

⁴⁹ Kakuk, *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*, 28.

⁵⁰ A kéziratban a „Čoň” és a „tajıñıa” szövelemek egymástól egy-másfél betűnyi távolságban helyezkednek el, tehát külön szavaknak is tekinthetők lehetnének.

⁵¹ Ms. 150 (Nr. 60).

⁵² Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 143.

Ms.:	[B. I.:]
Čočamaj-toraj balajim	Pacsirtafióka vagyok
Čoňtajiña konajim	Bőrzsákocskádra szállók
Čoňtajiňdan bermeseň	Bőrzsákocskádból ha nem adsz
Čoχčip čoχčip alajim	(Akkor is) csipegetek

Néhány megjegyzés ehhez az értelmezéshez: *čočamaj-toraj* 'pacsirta', vö. krími tatár *čočamiy (toray)* 'ua.',⁵³ *čoňtay* 'kis bőrzsák, zacskó', vö. kazáni tatár *čontay* 'ua.'⁵⁴, feltehetőleg különféle magvak tárolására (is) szolgálhatott. A *čoχčip, čoχčip al-* 'felcsipked, felszededet' összetett ige alapja a hangutánzó *čoχči-* ige.

V. típus: A teljesség kedvéért említendő az az eset, amikor a szöveg gondozója filológiai és/vagy logikai alapon indokoltan javítja az adatközlő vagy a szöveget lejegyző személy tévesztéseit. Erre is találunk, természetesen, számos példát:

A nyilvánvalóan hibás *ayasi* javítása *ayasi (ağası)* 'fivére' alakra indokolt, mivel ez utóbbi alak többször előjön ugyanabban a mesében is.⁵⁵ A találos kérdések *ütejsin* 'átmegy, elhaladsz' alakját szintén tollhiba eredményezte. A javított adat – *üleysin* 'meghalsz' jelentése sem áll messze az előzőétől, mégis ez a helyes igealak az adott helyen.⁵⁶ Ugyanott Kúnos másolási hibáját kellett a kiadónak javítania. Kúnos a *siydi* 'elrejtőzik' igét nem ismervén, azt gondolta, hogy az a következő sorban szereplő *šindi* 'most' szóval azonos, ezért azzal helyettesítette.⁵⁷

A szövegösszefüggésből világosan látszik, hogy a kézirat „bajraklarin” 'zászlóit' jelentésű adata elírás, mert a kérdéses helyen az esztergomi fogolytábor barakkjairól van szó: *İstirgumnuñ baraklarin / dürt aylanıp ağladım*⁵⁸ (Esztergom barakkjait / négyszer [= sokszor] körbejártam sírva).

Jó esetben az efféle hibákat a szöveg gondozója felfedezi. A nyilvánvaló tévesztéseket megjegyzés nélkül javítja, a kétesnek ítélt esetekben pedig egyedi mérlegeléssel dönt.

Sajnálatos, hogy a fentebb elkülönített hibatípusokra viszonylag sok példát találunk a krími tatár dalok 1993-as török kiadásában.

⁵³ S. M. Useinov, *Qrimtatarca–Rusça luğat*. Ternopol', 1994.

⁵⁴ Tatar teleneñ añlatmalı süzlege. III. T–H. Kazan, 1981, 440.

⁵⁵ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 109.

⁵⁶ Kakuk, *Krimtatarische Rätsel*, 153.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Kakuk, *Kırım Tatar şarkıları*, 147.

Összegzés és a saját szövegkiadói koncepció körvonalazása

A Kúnos-hagyaték eddig megjelent szövegkiadásait áttekintve alakítottuk ki a saját koncepciónkot, amelyet a mesegyűjtemény tervezett kiadásában szeretnénk alkalmazni. Ennek az a lényege, hogy a szakmailag lehetséges mértékig megtartjuk a szöveg eredeti átírási rendszerét. A központosításban és az alapvető helyesírás (egybeírás, különírás stb.) kérdésekben a legújabb krími tatár szabványt követjük.

A szóbeli gyűjtés (lejegyzés, hangfelvétel) alapján leírt szövegeket általában nem szokták bekezdésekre tagolni. Ez a kérdés a mi esetünkben is felmerül. Végül is úgy gondoltuk, hogy a szöveg minimális mértékű, tartalomnak megfelelő tagolása nem jár szöveg lényegének a megváltoztatásával, viszont jelentősen megkönnyíti a szövegben való tájékozódást.

A mesekiadás elé szánt részletes nyelvészeti fejezetben behatóan elemezzük Kúnos átírási rendszerét. Ennek során megadjuk az egyes fonémák pontos hangértékét, használatukat pedig a meseszövegekből vett szavak példáin mutatjuk be.

Példaként a Kúnos rendszerében használt „i” betűvel jelölt hangok skáláját mutatjuk be:

„i”

1. *i* (*i*) felső nyelvállású mediális illabiális; leggyakrabban veláris hangrendű szavak hangsúlyos szótagjában fordul elő, például *kiz*, *kirsizi*.

Kúnos a zárójeles oszmán-török nyelvű magyarázatokban „i” betűvel jelölte (a mesékben csupán az első 2 oldalon, utána áttért a pont nélküli „i” használatára).

2. *ê* nagyon röviden (redukáltan?) ejtett, veláris *i* és *e* között ejtett magánhangzó, amely mind veláris, mind pedig palatális hangrendű szavakban előfordulhat minden fonetikai helyzetben.⁵⁹ Hangsúlytalan helyzetben, toldalékokban és bizonyos típusú szótagokban (pl. *r*, *l* szomszédságában) ki is eshet, például *Krimdan* ~ *Krimdan*, *birak* ~ *brak*, *kizini*, *kza da* 'a lánynak is', *kalip*.

A tatár szövegben a nyilvánvaló elírásokat és másolási hibákat javítjuk külön jelzés nélkül. A váltakozásgyanús esetekre azonban ki kell dolgoznunk egy bizonyos eljárásrendet, amely szerint a kérdéses szóalakokat változtatás nélkül közöljük, vagy a hibátlannak tűnő változatra javítjuk, az eredeti szóalakot pedig jegyzeteljük. Ez a kérdés merül fel a 2. személyű igerag vagy a birtokjel, illetve a birtokos esetrag váltakozó *n* ~ *ñ* mássalhangzója kapcsán.

A *g*-féle hangok szabályos és szabálytalan jelölésének az eseteit figyelembe véve a jelen kiadásban a hangrendi illeszkedés törvényének megfelelő változatot fogadtuk el helyesnek, ami azt jelenti, hogy palatális hangrendű szóban csak „g”, veláris hangrendűben pedig csak „γ” betű állhat.

⁵⁹ Hasonló megállapítást tett Henryk Jankowski is: *Gramatyka języka krymskotatarskiego*. Poznań, 1992, 13.

A meseszövegekben tévesen használt „ç”, illetve „h” betűket külön jelzés nélkül javítjuk a hangrendi illeszkedés szabályának megfelelően, például *jahši* → *jaçši* ~ *jahši* → *jaçši* 'jó'. Az *l* fonéma kemény és lágy (palatalizált) allofónjait sem különböztetjük meg.

Szögletes zárójelben közöljük azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek a kéziratból valamilyen hiba folytán kimaradtak, de a szövegösszefüggés vagy egy másik mese megfelelő helyének a tanúsága szerint ott kellene állniuk. A szöveggondozás során alkalmazott szabályokat az előszóban kellő részletességgel kifejtjük.

A Függelékben közlünk egy rövid meseszöveget nyersfordításával együtt. Ezek a mintaoldalak a mesegyűjtemény jelenlegi feldolgozottsági állapotát mutatják.

Folklórszöveg – szószedet – szótár

Összefoglaló értékelés a tatár szószedetéről mint tervezett szótárunk előzményeiről

A megbízható, hiteles folklórgyűjteményből tudományos alapossággal készített szövegfeldolgozás vagy szövegkiadás képezheti egy szószedet, illetve egy szótár lexikai (adat)bázisát. A tervezett többnyelvű krími tatár szótár előzményeinek tekintjük a Kúnos-gyűjtemény szókincséből szerkesztett tatár szószedeteket,⁶⁰ amelyeknek okulhatunk a hibáiból, és felhasználhatjuk a jó oldalait.

*A miser tatár szószedetek*⁶¹

A dalokból és mesékből álló miser tatár folklórszövegek szóanyagát Kakuk Zsuzsa kiegészítette az 1982-ben általa kiadott szógyűjtemény szavaival, s így tekintélyes terjedelmű, 79 oldalas szószedet került a kötet végére. A két anyagot együtt tárgyaljuk, mivel szerkesztési és tartalmi szempontból azonos kérdéseket vetnek fel.

Az 1982-es publikáció bevezetőjében a kiadó leszögezte, hogy csak a nyilvánvaló tévesztéseket javítja, és ilyen esetekben a forrásadatot is közli szögletes zárójelben a kérdéses címszó alatt, „Ms.” (kézirat) rövidítés után. Azonban az 1996-os egyesített szószedetből ezek a rövidítések hiányoznak, jóllehet a kötet végén található rövidítésjegyzékben az „Ms.” (kézirat) is szerepel.

⁶⁰ Minden esetben a német „Wörterverzeichnis” szó utal a kiadvány jellegére.

⁶¹ Kakuk, Ein mischärtatarisches Wörterverzeichnis; Uő, *Mischärtatarische Texte*.

Mindkét szöszedetben találunk utaló címszavakat is, méghozzá kétfélet. Az egyikben dőlt betűs utaló címszóval (egy miser tatár szóváltozattal) és „s.” (siehe) rövidítéssel mutat a miser tatár alapcímszóra, amely alatt az utaló címszó variánsaként szerepel. Ez így tökéletesen rendben van, szokásos eljárás a szótáraknál. A másik típus utaló címszava álló betűs (azaz nem kurzív), az viszont kurzív, ahova küld. Mi a különbség a kétféle utalás között? Csupán annyi, hogy a nem kurzív utaló címszavak nem miser tatár szavak, illetve szóvariánsok, hanem többségükben kazáni tatár (köznyelvi) szavak, amelyek szótári adatként (analógiaként) szerepelnek az adott miser tatár alapcímszónál.

A magunk részéről szükségtelennek tartjuk ezt a fajta utalást, miként eredendően azt is, hogy minden egyes miser tatár címszónál analógiaként szerepeljen a megfelelő kazáni tatár irodalmi (illetve köznyelvi) szó, német jelentéssel vagy jelentésegyezés esetén egy „id.” (azonos) rövidítéssel.

Ez az utaló szisztéma jelentősen felduzzasztja, nehezen áttekinthetővé teszi a szöszedetet. A kurzív és nem kurzív írású címszavakat első ránézésre nehéz megkülönböztetni.

Meggyőződésem szerint egy nyelvjárási szótárban vagy szöszedetben – mint esetünkben is – szükségtelen és felesleges minden egyes címszóról irodalmi nyelvi vagy rokonnyelvi analógiára kitérni. Mellékletünkön jól látszik, hogy egy átlagosan 30 címszót tartalmazó oldalon 20 fölötti esetben történik nyelvi analógiára való utalás. Ha megbízható forrásból, jó adatközlőtől és felkészült gyűjtőtől származik a szóanyag, felesleges lépten-nyomon analógiákkal bizonygatni szavaink létezését.⁶² Gondoljunk csak vissza, például, Pröhle Vilmos balkár és karacsáj szöszedeteire. Azokban csupán az idegen eredetű szavakra (arab, perzsa, orosz stb.) történik egy-egy rövid utalás. Egyéb esetekben minden további nélkül elfogadjuk a szavakat olyannak, amilyen formában Pröhle azokat lejegyezte, és a jelentésükben sem kételkedünk.⁶³ Hasonlóképpen Németh Gyula sem tartotta szükségesnek, hogy kumük és balkár szójegyzékében közölt szavak hitelességét rokonnyelvi analógiák segítségével bizonygassa.⁶⁴ Miért ne bízhatnánk meg mi is ugyanúgy Kúnos adatközlőinek a szavahihetőségében és magának Kúnos Ignácnak a gyűjtői kvalitásaiban és gyakorlatában?

⁶² Kakuk Zsuzsa az 1996-os kötet végén található szöszedetben 11 szótári forrásból idézett analógiás adatokat.

⁶³ Wilhelm Pröhle, *Balkarische Studien II. Wörterverzeichnis. Keleti Szemle* 15 (1914–1915) 196–270; Uő, *Karatschajisches Wörterverzeichnis. Keleti Szemle* 10 (1909) 83–150.

⁶⁴ Julius Németh, *Kumükisches und balkarisches Wörterverzeichnis. Keleti Szemle* 12 (1911–1912) 91–153.

*A kazáni tatár szószedet*⁶⁵

A teljes kazáni tatár folklórgyűjtemény szókincse alapján szószedetet állítottunk össze, természetesen az eredeti átírási rendszert használva, mivel mind a dalok, mind pedig a mesék úgy jelentek meg. Magától értetődően a szószedet is németül készült, hogy összhangban legyen a már megjelent kötetek nyelvvel, amelyek a gyűjtés korához illően német bevezetővel és fordítással jelentek meg.

A szószedet – hazai kiadási nehézségek miatt – Törökországban, a Türk Dil Kurumu gondozásában jelent meg, jóllehet német címmel és értelmezésekkel, de az eredeti írásrendszertől lényegesen eltérő, módosított modern török átírással. A szószedet ezért csupán tartalmilag tekinthető a két előző kötet szótárának.

Ennek a szószedetnek a szerkezete is Kakuk Zsuzsa fentiekben már ismertetett összehasonlító lexikográfiai (etimologizáló) szerkesztési elveit tükrözi. A miser tatár szószedetekhez hasonlóan a tatár irodalmi nyelv ez esetben is erősen rányomja a bélyegét az egész szótárra. A legegyszerűbb, legegységesebb szóegyeztéseknél is ott látjuk az irodalmi (köznyelvi) analógiára történő – a legtöbb esetben teljesen felesleges – sematikus utalást, például **buga** Stier – T: **buga** / **kalinlik** Dicke – T: **kalinlik** / **üzgä** anderer – T: **üzgä** stb.

Megállapításunk szerint az utaló címszavak jelentős része nem fordul elő Kúnos kazáni tatár anyagában, nem tatár nyelvjárási szó, hanem tatár irodalmi nyelvi szótári adat. A miser tatár szószedetekben legalább grafikai különbség van az utalásokban megjelenő valós adatok és az analógiás adatok között. Jelen esetben még ilyen látható különbség sincs a címszavak között, ami félrevezető, mert az olvasó azt vélheti, hogy az utalásokban megjelenő számos variáns Kúnos gyűjteményében fordul elő. Az utaló listák alapján az olvasóban teljesen hamis kép alakulhat ki a Kúnos által lejegyzett kazáni tatár nyelvjárás hangzásáról.

*A krími tatár szószedet*⁶⁶

Ez a szószedet kizárólag a Kúnos-féle gyűjtemény krími tatár dalainak és találós kérdéseinek a szókincsére épül. Emlékeztetőül vessünk egy pillantást ismét a krími tatár átírások táblázatára (1. táblázat), amelyben látható, hogy a szóban forgó szószedet írásrendszere hogyan viszonyul a kéziratéhoz (Ms.).

A korábban kiadott szószedetektől eltérően itt már szerepel egy ábécérend a kötet elején. Afelől sem lehet kétségünk, hogy Kakuk Zsuzsa ez esetben is az „etimologizáló” szerkesztési elvet követte a szószedet anyagának az összeállítása során. Kijelenti ugyanis, hogy a krími tatár adatok után – ahol csak lehetséges[!] – az „S.” (Siehe) és a „Vgl.” (vergleiche) rövidítések után megadja az

⁶⁵ Kakuk–Baski, *Kasantatarisches Wörterverzeichnis*.

⁶⁶ Kakuk, *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*.

elérhető krími tatár szótárak, valamint a krími karaim, a dobrudzsai tatár és az oszmán-török szótári adatokat is.⁶⁷ Ennek a szerkesztési elvnek a címszavakon lemérhető aránytorzító, olykor félrevezető hatása nyilvánvaló.

A Kakuk Zsuzsa eddigi szövegkiadásainak előszavából hiányzó alaposabb nyelvészeti értékelés itt dicsérendő alaposággal jelenik meg. A teljességhez itt csak a mesék nyelvéből levonható tanulságra lenne szükség. Ezt a hiányosságot pótolja majd az a nyelvtani összefoglalás, amelyet a teljes krími tatár gyűjtés szókincsét tartalmazó szótárunk bevezetéseként fogunk közreadni.

Sajnálattal kell látnunk, hogy a szószedet szerkesztője itt is folytatja a korábbi hibás – legalábbis általunk annak tartott – szerkesztési, adatközlési gyakorlatát, amely szerint az utaló címszavak között szerepelteti azokat a szótári adatokat, amelyek csupán az analógia kedvéért szerepelnek egy-egy szócikkben.

A kazáni tatár szószedethez képest annyi előrelépés történt, hogy ebben a kötetben a „pszeudó” utalók vizuálisan különböznek a valódiaktól, ugyanis az előbbiek normál, álló betűtípussal jelennek meg, ráadásul szögletes zárójelbe téve. Tehát a tévesztés lehetősége ezúttal kizárva, csupán feleslegesen foglalják a helyet a szócikkeken belüli – többnyire szükségtelen – szótári utalásokkal együtt. Nélkülük akár 30%-os nyomdai erőforrás-megtakarítás is elérhető lehetett volna.

A tervezett szótár: Kúnos Ignác krími tatár szövegeinek háromnyelvű szótára

A szótári korpusz létrehozása

Amint a tanulmányunk előző bekezdéseiben elmondottakkal sejtetni engedték, a jó szószedet, illetve a jó szótár összeállításának elengedhetetlen feltétele a megbízható szövegből összeállított szótári korpusz, amelyet inkább szótári adatbázisnak neveznénk. Ezért is hangsúlyoztuk a fentiekben, hogy mennyire fontos a későbbi filológiai, lexikográfiai kutatásokhoz a precíz, szakmailag korrekt szövegkiadások megléte.

Sajátos helyzetünknek köszönhetően a szótári adatbázis összeállításához felhasználhatjuk – természetesen – mind az eredeti, kéziratos forrásokat, mind pedig az időközben kiadott szövegeket és szószedeteket.

A még kiadatlan és általunk publikálásra előkészített krími tatár mesék esetében azonban a forrásszövegek digitalizálása időben megelőzte a közzétételre való előkészítés filológiai munkálatait. Ennek azért van óriási jelentősége, mert a kérdéses/kétes szóalakoknak az egyéb szöveghelyeken való előfordulásai,

⁶⁷ Kakuk, *Krimtatarisches Wörterverzeichnis*, 14.

illetve alakváltozatai már a szövegszerkesztőben, de még inkább az adatbázis-kezelő programban megismerhetővé váltak.

A forrásszöveg digitalizálása

Ebben az esetben a digitalizálás – sajnos – nem jelenthet szkennelést a kéziratlapok minősége és Kúnos egyedi kézírása miatt, amelynek olvasása az emberi szem számára sem egyszerű feladat, ezért aligha akadna olyan OCR-program, amely megbirkózna vele, s végül számunkra csekély emberi beavatkozás után használható szöveg jönne létre.

Tehát maradt a kézi adatrögzítés, vagyis a Microsoft Word sok-sok évvel ezelőtti verzióját használva a szöveg begépelése. Azonban már a beírás megkezdésekor újabb akadályba ütköztünk: az átlagalkalmazó számára készült szövegszerkesztő programok ugyanis csak csekély mértékben támogatták a standard nemzeti nyelvekétől eltérő ábécét használókat. A speciális betűket (ld. például az 1. táblázat megfelelő oszlopait) a legkülönbébb nemzeti betűkészletekből kellett „kihalászni” és összeszerkeszteni egyetlen speciális betű-, illetve karakterkészletbe.⁶⁸ Erre a célra fonszerkesztő programot kellett használni.

Ha megvolt a szükséges betűkészlet és a jól használható billentyűzetkiosztás, akkor már „csak” be kellett írni (másolni) a szöveget a megfelelő szövegszerkesztőbe. Gondolva a később megoldandó bonyolultabb feladatokra, nem lehetett megelégedni a kisebb „tudású” (mondjuk DOS-os alapú) szoftverekkel, ezért mi mindig lehetőleg a legújabb Word verziókat használtuk a munka során.

Azonban tapasztalataink azt mutatták, hogy csupán a szövegszerkesztő sem a szöveggondozás céljára, sem a szótári korpusz létrehozására nem használható igazán hatékonyan.

Az *Onomasticon Turcicum*⁶⁹ hatalmas cédulaanyagának a rögzítésére, a feldolgozás és a kiadás előzetes feladatainak az elvégzésére – IT-szakember tanácsára – a FileMakerPro nevű relációs adatbázis-kezelő programot használtuk eredményesen.⁷⁰

Az *Onomasticon* szerkesztése során meggyőződhattünk arról, hogy ez az adatbázis-kezelő alkalmazás kiváló bármely adattípusnak – értelemszerűen

⁶⁸ A kilencvenes évek közepén a Unicode alapú rendszerek még nem voltak annyira elterjedtek, mint napjainkban.

⁶⁹ László Rásonyi–Imre Baski, *Onomasticon Turcicum. Turkic Personal Names as Collected by László Rásonyi*. Bloomington, Indiana, 2007.

⁷⁰ Imre Baski, *Onomasticon Turcicum*. L. Rásonyi's Collection of Turkic Personal Names and the Method of its Publication. In: *Historical and Linguistic Interaction between Inner-Asia and Europe. Proceedings of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC). Szeged, Hungary: June 16–21, 1996*. Ed. by Árpád Berta. (Studia Uralo-Altaica, 39.) Szeged, 1997, 37, 31–42.

közzavaknak is – a tárolására, több szempontú rendezésére és szükség esetén a visszakeresésére is. Éppen ezért határoztunk úgy, hogy Kúnos krími tatár szövegeinek a szóanyagát is a FileMakerPro program segítségével dolgozzuk át szótári adatbázissá.

A munka első fázisaként a szövegszerkesztőben rögzített (.doc kiterjesztésű) szöveget fel kellett darabolni (szekventálni) szövegszavakra, majd menteni vesszővel elválasztott (.csv) szöveggént. Közben az adatbázis-kezelőben kialakítottuk a tárolandó adattípusoknak megfelelő adatmezőket (fields), amelyekben például a kézirat oldalszámát, a forrás műfaji meghatározását (mese, dal, talalós kérdés) és természetesen a szekventált szavakat kívántuk tárolni szavanként külön rekordokban.

A forrásszöveg leírtak szerinti importálásának eredményeként a szövegben előforduló minden egyes szó külön rekordba került, ahol ezzel megkezdődhetett a krími tatár szótári adatbázis építése, a szótár leendő címszavainak és utaló címszavainak a meghatározása.

Mielőtt tovább mennénk, ki kell térnünk a szavak ábécébe való rendezhetőségének a problematikájára. Az általunk használt programok az ábécébe rendezést az angol standard (tehát ékezet és mellékjelek nélküli) ábécé alapján végzik. Tehát sem a magyar, sem más nemzeti, ékezetes betűkészlettel írt szöveg szavait nem teszik pontos ábécérendbe. A sok mellékjeles karaktert használó transzkripció eredményeként létrejövő szavak sorba rakása eleve reménytelen volt. A keresésre ugyanez vonatkozik: pontos eredményt csak az angol alapbetűkészlettel beírt szavak, nevek esetében várhattunk. Tehát újabb akadályt kellett leküzdenünk.

A pontos sorba rendezés, illetve a keresési eredmény biztosítása érdekében a speciális (vagyis nem standard) betűket tartalmazó szavak (a mi esetünkben a krími tatár adatok) speciális betűit az angol standard betűk és számok felhasználásával át kellett kódolnunk. A kódolt adatokat pedig külön mezőkbe másoltuk, s attól kezdve a szóanyag rendezését és a kereséseket is e mezők alapján végeztettük a programmal.

Anélkül, hogy a részletekben elmerülnénk, annyit elárulunk, hogy az esetenként akár a többzetes nagyságrendet is elérő ismétlődő műveletet az általunk programozott makrók (Word), illetve scriptek (FileMaker) végezték el.

A krími tatár szótári korpusz jelen pillanatban közel 57.000 szövegszóból áll, amelyből eddig 7000 szótári címszót és utaló címszót különítettünk el az adatbázis-állományban, ahol a szócikkek további szerkesztése történik, és ahová beírjuk a megfelelő, előre meghatározott mezőkbe a szükséges adatokat, úgymint a címszó jelentését angol és orosz nyelven, a címszó szófaji besorolását, a forrásban előforduló variánsokat előfordulásuk számával, valamint az idiomatikus kifejezéseket, illetve a vonzatos, állandósult szókapcsolatokat angol és orosz jelentésükkel együtt. A tervezett szótár mintaoldalát a Függelékben tekintheti meg az olvasó.

FÜGGELÉK

EKI ŽANAJ EKJETI
(Részlet)

(642) Bir zamanda Kırımda bolyan bir žanaj, Mısırda bolyan bir žanaj. Mısır žanaji Mısır jaklarında bek maktavlı žanaj bolyan. U jaklariñ žanajlari hepsi undan destır alajkenner⁷¹ kırsız bolmak için. Kırımdaki kırsızların atamanı bolyan žanajnen Mısırdaki kırsız bir-birlerin etkennerini ešitip kürišmege istegenner, kahat jazγannar rast kelišmek için. Mısır žanaji Kırım žanajın Mısır jayına çayırtı. Kırım žanaji: ajde, barajum, br kürišejim di.

Künlerde bir kün julγa tüše, bašlaj ketmege. Kete kete bir kün Mısır çulinde bir çešme bašında bir terek salkımında bir žiget ota. Kırım žanaji salam alejkum dep bara. Mısır kırsız otora žiget di. Kırım žanaji ota. Mısır žanaji tütun jak dep tütun bere. Suraj: žiget, kajdan uγur dij. Kırım žanaji Kırımdan kelem di. Ka jakka⁷² uγur dij. Mısırγa baram dij. Mısır žanaji teumetlene: Bu mu eken Kırım žanaji dep, anda kimge barasin dep suraj. Mında bir žanajniñ námin ešittim, šonoñ ünelerin karamaya keldim dij. Ajsa, u žanaj benim dij. Bir-birlerin kürgenlerine bek kuvanalar. Soñ Kırım žanaji ajta: bir üneriñizin küsteriñiz, kürejim. Mısır žanaji balaban bir ünere küsterejim dij.

A két zsvány meséje
(Nyersfordítás, részlet)

(642) Volt egyszer a Krímben egy zsvány, és Egyiptomban is volt egy zsvány. Az egyiptomi zsvány Egyiptom területén nagyon híres zsvány volt. Annak a vidéknek az összes zsványra tőle kapott arra engedélyt, hogy tolvaj legyen. Az a zsvány, aki a Krímben lévő tolvajoknak az atamánja (vezetője) volt, és az egyiptomi tolvajok atamánja hallottak egymás viselt dolgairól, és találkozni akartak, levelet írtak egymásnak azért, hogy találkozzanak. Az egyiptomi zsvány a krími zsványt Egyiptom földjére hívta. Menjünk hát, mondja a krími zsvány, találkozzunk.

Egy (szép) napon útra kel, elkezd menni (gyalogolni). Megy mendegél, Egyiptom pusztáján egyik nap látja, hogy egy forrás mellett, egy fa árnyékában egy legény ül. A krími zsvány odamegy, és mondja: szálám alejkum. Mondja neki az egyiptomi tolvaj: ülj le, legény. A krími zsvány leül. Gyújts rá, mondja az egyiptomi zsvány, és dohányt ad neki, és kérdi tőle: legény, honnan (hozott) a (jó)szerencse? A Krímből jövök, mondja a krími zsvány. – Merre felé (visz) a (jó)szerencse? – mondja (kérdi) amaz. – Egyiptomba megyek – mondja. Az egyiptomi zsvány gyanút fog: Vajon ez lesz-e a krími zsvány – mondja (magában), és kérdi: – Ott kihez mész? – Hallottam – feleli – egy itteni zsvány hírért, annak az ügyességét (tudományát) jöttem megnézni. – Akkor hát én vagyok az a zsvány – mondja. Nagyon megörülnek, hogy egymást látják. Aztán azt mondja a krími zsvány: Mutasson meg egyet a mesterségéből (a tudományából), hadd látom. Az egyiptomi zsvány mondja: Egy nagy ügyességet (kunsztot) mutatok.

⁷¹ Recte: ala ikenner.

⁷² Recte: kaj jakka.

Krími tatár–angol–orosz nyelvjárásí szótár

- bol-** (977) to be, to exist; to become, to have | быть, происходить, совершаться; случаться
- bujin** (bujni) (29) neck | шея; **bujina al-** to take upon oneself | брать на себя, обязываться; **bujina ur-** to get into trouble | попасть в беду ⇨ **mujin**
- čalka:** **čalka-čalka** (1) *adv* on one's back | навзничь; **čalka-čalka tüšep jat-** lie on one's back | лечь на спину, лечь навзничь
- čalka-** (1) to agitate, to shake, to toss about | трясти, двинуть, шевелить
- čirma-** to wind, wrap around | обвивать, окутывать; **čalma čirma-** to wear a turban, to tie a turban | обвивать, окутывать (надевать) чалму
- žal** (3) repose, rest, ease, relaxation | отдых, передышка; **žal al-** to rest, repose, to make oneself comfortable | чуток отдохнуть
- živir-** ⇨ **žuvur-**
- žuvur-** (8), **živir-** (1) run | бе'ат
- žüz** ⇨ **jüz I**
- žüz** ⇨ **jüz II**
- yalava** (1) head, chief | голова, начальник ♦ (R.) голова
- habar** (2), **haber** (2) news | весть (Ar.) ⇨ **ħabar**
- haber** ⇨ **ħabar**
- ħabar** ⇨ **ħabar**
- ħabar** (54), **kabar** (6), **kaber** (8), **ħaber** (1), news | весть. (Ar.); **ħabar et-** to let know, to inform sb | дать знать, поставить в известность; **ħaber ber-/bir-** to announce (to), to inform (somebody of sg) | сообщить, информировать ⇨ **ħabar**
- Jalta** (6) *top* Yalta | Ялта
- jüz I** (33), **žüz** (1) face | лицо; **žüz sür-** pay humble respect | преклоняться перед кем-л.
- jüz II** (12) **žüz** (1) hundred | сто
- jüzük** (110), **jüzük** (9), ring | кольцо
- jüzük** ⇨ **jüzük**
- kabab** (2) roast, broiled flesh or meat | кебап (Ar.); **šiš kabab** meat roasted on a spit or skewers | шашлык
- kabahat** (3) **kabāt** (10) fault, offense; guilt, sin | ошибка, грех (Ar.)
- kabaħ** ⇨ **kabak I**
- kabak I** (2), **kabaħ** (1) pub | кабак (R)
- kabak II** (4) pumpkin | тыква
- kabakči** (3) tavern keeper, barkeeper | кабатчик, трактирщик, содержатель питейного дома
- kabar** ⇨ **ħabar**
- kabāt** ⇨ **kabahat**
- kaber I** ⇨ **ħabar**
- kaber II** ⇨ **kabir**
- kabir** (**kabr**) (12) grave, tomb | могила, склеп (Ar.)
- mujin** (**mujni**) (9) neck | шея ⇨ **bujin**
- tasma** (4) collar (of a dog, horse etc.), strap | тесьма, ремешок, ошейник
- Tasmalı-bujin** (13) (*horse name*) (With) strapped neck, Leashed Neck | с привязанной шеей, с ошейником на шее ⇨ **tasma**, **bujin**, **mujin**
- umizbaš** (3) point of the shoulder | плечевое сплетение
- umud** ⇨ **ümüt**
- umut** ⇨ **ümüt**
- ümüt** (2), **umud** (1), **umut** (1), hope | надежда (Ar.); **umut et-** to hope | питать надежду, надеяться
- ümütlen-** (1) to hope, to cherish hope | надеяться, питать надежду
- Veli** (1) *pn* Veli | Вели (Ar.)
- Veliš** (3) *pn* Velish, *dim.* of Veli | Велиш (имя, уменьшительное от Вели) (Ar.); **Veliš-aka** (1) uncle Velish (*vocative form*) | дядя Велиш (*обращение*) ⇨ **Veli**, **aka**

From folklore text to dictionary. Questions and solutions related to the publication of the Tatar material from Ignác Kúnos' collection

Imre BASKI

The present paper consisting of two parts has a two-fold aim. First, it describes the Tatar collection of Kúnos itself, then reviews the edited texts, glossaries and scientific works that were published in the past half-century by using the Tatar folklore collection in question. After having revised the principles, methods and transcriptions used in former text-editions, the author outlines his own conception of text-edition applied when preparing Crimean Tatar folktales for publication. According to the author, the original transcription of the source-text is to be kept intact as far as possible (sample attached).

Secondly, work on the compilation of a Crimean Tatar–English–Russian (Dialectal) Dictionary based on the whole Crimean Tatar folklore collection of Ignác Kúnos is described. Data for the planned dictionary are being entered in a vocabulary database through FileMakerPro, a relational database managing program. When we have all the necessary data, a converter program arranges them into entries and transfers the items under the word processor (MS Word for Windows) for final editing and scrutinizing (sample attached).

